

74

75

44

7-39

1907

2002

4 9.

ՀԱՄԱՌՈՏ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԵՆՐԻԿՈՍ ՀԻՒԲՂՄԱՆ

ԱՐՏԱՏՊՈՒԱԾ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԲԵՐԲԵՆ

(Թ. 1, ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1909.)

ՎԻԵՆՆԱ

ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1909.

1005
21854

ՀԵՆՐԻԿ ՈՍ ՀԻՆՔՇՄԱՆ

1848—1908

ունուար 28ին (1908) մեռաւ Շտրաս-
բուրգի Քայգէր Վիլհելմ համալսարանին
կարգաւոր Պրոֆեսորը Դէպր. Հենրիկոս
Հիւքշման (Johann Heinrich Hübschmann)
Փրայբուրգի մէջ, ուր կը կենար իւր մտերիմ
ազգականաց քով ծանր հիւանդութենէ մը
բուժուելու նպատակաւ:

Ծնաւ Էրֆուրտ 1848 Յուլիս 1ին, յաճախեց
նոյն տեղուան Ա. աստիճանի միջնակարգ վար-
ժարանը եւ նոյնը իբր քաջ աշակերտ աւարտելէն ետքը,
պատրաստուեցաւ առանձնապէս գիմնագիտնի, որպէս զի
քանասիրութեամբ կարենայ զբաղիլ. իրօք ալ 1868 Սեպտ.
20ին աւարտեց մեծ յաջողութեամբ նոյն գիմնագիտնը:
Ատոր վրայ մեռաւ Ենայի համալսարանը, ուր տարի մը մնալով

Պրոֆ. Մերքսէն ստացաւ հայերէնի առաջին ծանօթութիւնները, իսկ արքունի խորհրդական Դր. Շլայֆերէն սորվեցաւ հնդիկ-գերմանական լեզուաց համեմատական քերականութիւն: 1869 Հոկտեմբերին գնաց Տիւրինգէն, յետոյ Լայպցիգ, ապա Միւնխէն, ուր 1872 Փետր. 10ին մեծ գովասանօք ընդունեցաւ Դոկտորական աստիճան: 1875ին հաստատուեցաւ Լայպցիգ արիական լեզուաց համար եւ հագիւ տարի մ'ետքը 1876ին արտաքոյ կարգի Պրոֆեսոր անուանուեցաւ: 1877ին միեւնոյն ժամանակ թէ՛ Գրացի եւ թէ՛ Ծորասքուրգի համալսարանները կոչեցին զինքը, քայց Հիւրշման վերջինը նախընտրեց: 1885ին աշնան՝ Հալլէի համալսարանը մեծ պաշտօն մ'առաջարկեց իրեն, քայց դժբախտաբար Հասարակաց Կրթութեան նախարարը Ալեօֆֆ չհաստատեց զայն: Նմանապէս 1900ին ալ Վիեննայէն շատ պատուաւոր պաշտօնի մը կոչուեցաւ. սակայն ինքը յանձն չառաւ, որովհետեւ որեւիցէ սնափառութենէ հեռու էր եւ կը ծաղրէր այն գիտունները, որոնց սնափառութիւնը մեծագոյն էր քան իրենց գիտութիւնը:

Լեզուագիտութիւնը յանձին Հիւրշմանի կը կորսնցընէ իւր առաջնակարգ պաշտպանը՝ զարմանալի տիեզերականութեամբ օժտուած, որուն նմանը հագիւ երբեք կը գտնուի: Իւր լեզուաբանական դասախօսութիւնները հաւասարապէս կը տարածուէին Հնդիկ, Վեդասպրա, Սանսկրիտ, Երանեան, Զենդ, Հին-պարսիկ, Պահլաւ, Նոր-պարսիկ, ապա Հայ, Յոյն, Լատին եւ գլխաւորաբար Գերման լեզուաց վրայ: Բայց ամէնէն աւելի ինքզինքը Արեւելագէտ կը զգար եւ իբրեւ այսպիսի երեւելի հանդիսացաւ պահլաւերէնի եւ պարսկերէնի վրայ ըրած ուսումնասիրութիւններովը. յիշելու է հոս իւր հիմնական խուզարկութիւնները Ռասետաց լեզուին վրայ, որ իրմով ողիղ լուսաւորութիւն ընդունեցաւ: Սակայն Հիւրշմանի բուն գլխաւոր եւ սիրական աշխատութեան դաշտն եղաւ Հայագիտութիւնը, որուն վրայ գործեց ճշմարիտ դարա-

գլուխ մը կազմելով: Թէեւ չէին պակսեր իրմէ յառաջ ալ յանդուգն մտքեր, որոնք գիտութեան այս ճիւղին նուիրած էին իրենք զիրենք, ինչպէս Ծրէօդէրի “Գանձ,,ին (1711) լոյս տեսնելէն ետքը Հայագէտներու գրեթէ անընդհատ շարք մը — որոնց մէջ այս տեսակէտէ իրենց մեծագործութեամբ նշանաւոր հանդիսացան Մխիթարեանք — զբաղած էին հայերէն լեզուի ուսումնասիրութեամբ, քայց այս ամէնը անկանոն հետազօտութիւն մըն էր, զուրկ հաստատուն հիմէ: Հայերէնը, զոր Հայկայ որդիք վստահ ինքնագիտակցութեամբ եւ մասամբ յիշալի՝ իբրեւ մարդկային սեռին հնագոյն լեզուն կը համարէին, արեւմտեան գիտուններէն մերթ սեմական, մերթ տուրանեան, մերթ կովկասեան եւ կամ՝ իսառնակ լեզու մը եւ ի վերջոյ Փրիդորի Միւլլէրի հետ երանեան համարուեցաւ:

Բայց արհա հրապարակ ելաւ Հիւրշման եւ կարծես հմայիչ զօրութեամբ մը լուսաւորեց այս մթին եւ զաղտնեօք լի սահմանը: Հիւրշման եղաւ որ քննական ճայնական օրինաց վրայ յեցած ապացուցուց թէ հայերէնը ոչ թէ, ինչպէս սովորական կարծիքն էր, երանեան խմբին մէկ անդամը, երանեան գաւառաբարբառ մըն էր, այլ ինքնակաց անդամ մը հնդիկ գերմանական ընտանեաց վերաբերեալ՝ բոլորովին անկասի երանեան խմբէն եւ այն ալ ոչ թէ արիական-ասիական, հապա նոյն ընտանեաց եւրոպական խմբին վերաբերեալ, որ ամէնէն աւելի սլաւերէն-լիտուաներէնի մօտ է: Հիւրշման եղաւ, որ իբր առաջին՝ քնիկ հայկական եւ փոխառեալ քառերու մէջ զանազանութիւն դրաւ: Հիւրշման եղաւ որ ճայնագիտութեան եւ ձեւագիտութեան մէջ լեզուական շէնքին գլխաւոր եւ հիմնական օրէնքները գտաւ եւ յօրինուածութեամբ մը հաստատեց: Յանձին Հիւրշմանի կը նշմարենք մենք Հայագիտութեան Լեոսինգը, զոր Հայաստանի պահապան Հրեշտակը յարոյց այնպիսի յարմար ատեն մը, երբ իսառնակութիւնը եւ անապահով կամայականութիւնը այս եր-

կրին մէջ անսահման տղէտից պատճառ կ'ըլլային: Բայց աւանդ, իւր ատոյգ գործունէութեան մէջ, անբեկանելի զօրութեան եւ ուրախութեամբ ստեղծելու գազաթնակէտին հասած դաժան մահը յափշտակեց զինքը եւ իւր գլուխ գործոցը չպսակուեցաւ. իւր կիսկատար թողուցած հոշակաւոր Հայերէն Բերսեանոթիւնը դասական Torso մըն է, որ թէեւ արտաքուստ չէ ամբողջացած, սակայն զարմանալի ամբողջութիւն մը կը բովանդակէ իւր յատկագծին մէջ, որուն վերջնական ասարտումն իւր աշակերտները իրենց հագուազիւտ Վարպետին ծրագրին համաձայն պիտի շարունակեն եւ ի գլուխ հանեն:

Հիւքշման լաւ հասկըցած էր նաեւ իւր մշակած միւս մասնաճիւղերը՝ ի մասնաւորի երանախօսութիւնը հայերէնի համար գործածել եւ օգտակար ընել: Եթէ միջայն հայերէնի վրայ կենդորոնանար իւր քոլոր գործունէութիւնն ու տաղանդը՝ այն ատեն ասպահովաբար անսման վարպետ մը կ'ըլլար:

Հիւքշման հայերէնագիտութեան համար առաջին խիստ քննադատ հետազոտողն է, յայտնի հանճարեղ յօրինուածական մարդն է եւ միանգամայն իրապաշտ, որ կը ջանայ լեզուն ժողովրդեան հոգիէն մեկնել: Ինքն է բուն հայրն ու հիմնադիրն գիտնական հայերէնագիտութեան, եւ այս տիտղոսը նոյն իսկ Հայոցմէ ճանչցուած եւ տրուած է անոր՝ կենդանութեան ատեն: Եւ եթէ նաեւ իւր այս պատուոյ տիտղոսը ըստ արժանւոյն չզնա-հատուի մեր քով — վասն զի դժբախտաբար տակաւին ամէն արեւելեան քան քիչ հետաքրքրական է մեզի համար — սակայն պիտի գայ ժամանակը՝ երբ իւր աշակերտները իւր հոգւոյն համեմատ իրենց վարպետին գործը պիտի կատարելագործեն եւ ի գլուխ հանեն, որով փառաց պսակն ալ արժանաւորապէս եւ ամբողջապէս իրեն պիտի տրուի: Իւր աշակերտներն ու իւր գիտութեան նուիրուողներն միշտ պիտի յարգեն եւ սքանչանան անոր վրայ եւ երբեք պիտի չդադրին զինքը Jakob Grimmի, Diezի եւ ուրիշ հիմնադիր նորոգիչներու հաւասար հանճար

մը նկատել: Թէ ինչ եղած է Հիւքշման իբրեւ գիտուն եւ իբրեւ մարդ, թէ ինչ կը նշանակէ իւր կորուստը, կրնան միայն անոնք ըմբռնել, որոնց հետ կենակցած է Հիւքշման:

Ահաւասիկ իւր երկասիրութեանց ցանկը, որոնց մէկ մասը առանձին լոյս տեսած է, իսկ մաս մ'ալ այլեւայլ լեզուաբանական պարբերաթերթերու մէջ հրատարակուած է:

1. Zur Geschichte Armeniens und der ersten Kriege der Araber, aus dem Armenischen des Sebeos. (Leipzig 1875) 8° II pp. 44.

2. Ueber die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen. Kuhn's „Zeitschr. für vergl. Sprachforschung“ N. F. III. 1. (1875) pp. 5—49.

3. Ueber Aussprache und Umschreibung des Altarmenischen: „Zeitschr. der Deutschen Morgenländ. Gesellschaft“ XXX (1876) pp. 53—80.

4. Iranisch-armenische Namen auf karta, kert, gird. ZDMG. XXX (1876) pp. 138—141.

5. Armeniaca I. Das altarmenische R. von P. Seraphin Dr. Dervischjan. ZDMG XXX (1876) pp. 774—779 (Մատենախօսական).

6. Armeniaca. „Zeitschr. für vergl. Sprachf.“ N. F. III. (1877) pp. 400—407.

7. Armenian Philology. London 1877. 8° pp. 7.

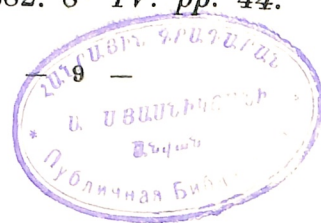
8. Armeniaca I. ZDMG. XXXV (1881) pp. 168—180.

9. Armeniaca II. ZDMG. XXXV (1881) pp. 654—666.

10. Armeniaca III. ZDMG. XXXVI (1882) pp. 115—134.

11. Armeniaca IV. ZDMG. XLVI (1892) pp. 324—329 (Թարգմ. ՀԱ. 1892, էջ 353—6).

12. Die Umschreibung der Iranischen Sprachen und des Armenischen. Leipzig 1882. 8° IV. pp. 44.

13. *Armenische Studien I. Grundzüge der armenischen Etymologie I.* Leipzig 1883. 8° VI. pp. 102.

14. *Zur iranischen Lautlehre: Kuhn's „Zeitschr. für vergl. Sprachf.“* XXXVI pp. 153—178.

15. *Iranica.* ZDMG. XXXVIII (1884) pp. 423—432.

16. *Iranica.* ZDMG. XLVII (1893) pp. 622—625.

17. *Ossetische Nominalbildung.* ZDMG. XLI (1887) pp. 319—346.

18. *Ueber die persische Verwandtenheirat.* ZDMG. XLIII (1889) pp. 308—312.

19. *Die Semitischen Lehnwörter im Altarmenischen.* ZDMG. XLVI. (1892) pp. 226—268. *Թարգմ.* Հ. Բ. Վ. *Տաշիւն* ՀԱ. 1893, էջ 14—18, 81—84, 148—150, 187—189, 213—215, 253—255, 262—266. *Արմաւույ. Ազգ. Մանկ.* Հմ. ԺԵ. էջ 1—70.

20. *Die altarmenischen Personennamen: Festgruss Roth,* 1893, pp. 99—106. *Թարգմ.* Հ. Բ. Վ. *Տաշիւն* ՀԱ. 1894, էջ 175—178, 208—211. *Արմաւույ. Ազգ. Մանկ.* Հմ. ԺԵ. էջ 125—145.

21. *Arisches und Armenisches: Indogerm. Forschungen* IV. 1895. pp. 112—120.

22. *Armenische Grammatik. I. Theil. Armenische Etymologie. I. Abtheilung. Die persischen und arabischen Lehnwörter im Altarmenischen.* Leipzig 1895. 8° pp. 280.

— II. Abth. *Die syrischen und griechischen Lehnwörter im Altarmenischen und die echt armenischen Wörter.* Leipzig 1897. 8° XXII, pp. 281—575. *Հմմտ. ան այս Հ. Գ. Մէլէքիշիւն* ՀԱ. 1896, էջ 182—4. 1897, էջ 243—249.

23. *Zur Chronologie der armen. Vokalgesetze: „Sprachw. Abh.“* (Patrubany's) I. Heft 8, pp. 129—172.

24. *Armeniaca: Strassburger Festschrift zur 46. Vers. deutscher Philol. u. Schulmänner.* pp. 69—79. Strassburg 1901. *Թարգմ.* ՀԱ. 1901, էջ 359—63. *Բզմ.* 1901, էջ 379—80. 1902, էջ 212—213.

25. Karst J., *Historische Grammatik des Kilikisch-Armen.: Indogerm. Forschungen „Anzeiger“* XII, 1. pp. 46—63 (*Մանկութեան համար*).

26. *Die altarmenischen Ortsnamen. Mit Beiträgen zur historischen Topographie Armeniens und einer Karte.* Strassburg 1904. *Թարգմ.* Հ. Բ. Վ. *Պիլգրիմիւն* ՀԱ. 1904, էջ 289—304, 372—379. 1905, էջ 27—28, 53—63, 79—92, 122—127, 186—189, 245—252, 299—308, 376—382. 1906, էջ 7—8, 79—86, 153—158, 187—191, 221—223, 248—250, 310—318, 361—366. 1907, էջ 14—16, 54—60, 177—182, 211—212: *Արմաւույ. Ազգ. Մանկ.* Հմ. 53. 8° էջ ԺԶ+443.

27. *Armeniaca: Indogermanische Forschungen, XIX* (1906) Heft V. pp. 457—480.

Strassburg.

Dr. Karst.

2013

74-75

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0057641

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0057640

